

Jesper Egholm

Marx' spøgelse

- om Jacques Derridas *Spectres de Marx*

Whither marxism?...

Et af Jacques Derridas - dekonstruktivismens *founding father* - seneste udspil, bogen *Spectres de Marx* (1993) - Marx' spøgelse! - træder frem på baggrund af de jordskælvsagtige rystelser, der har hærget Europa efter ophævelsen af den øst- og central-europæiske "lukning" der har fået en række navne, som næsten er blevet til en serie idiomer, der overtager argumenternes plads: "Berlins murens fald", "kommunismens sammenbrud", "markedskræfternes sejr" osv., og der kan nu tales om en ny og anderledes dagsorden for de politiske og kulturelle og ikke mindst filosofiske spørgsmål i det "nye", gamle Europa. I denne nye, komplekse situation synes den filosofiske og intellektuelle refleksion i særlig grad at være udspændt mellem fortid og fremtid i en kronisk "kritisk" nutid: på den ene side gennemlever den europæiske kultur en massiv bølge af *revivals* og allehånde former for *re-cycling*, det være sig filosofisk, kulturelt og politisk - det mest slående eksempel må være nationalismernes genkomst i denne vor europæiske samtid. På den anden side forekommer fremtiden at være mere usikker end nogensinde og i egentlig forstand *kontingent*, hverken fuldstændig opgivet, umulig eller på nogen måde nødvendig, men altså blot *mulig*, eftersom vi i Europa ikke længere synes at kende til nogen form for overordnet mål med fremtiden - et postmoderne træk ved europæisk kultur efter at historiefilosofierne med deres teleologier og eskatologier, der styrede så megen af den europæiske idéhistorie, er undergået en implosion. Og hvordan skal vi så tænke denne usikre historisk-politiske fremtid? Derridas skrift omhandler for så vidt dette; kan vi revitalisere og *re-cycle* Marx? Det er det spørgsmål, Derrida rejser med *Spectres de Marx*. Derrida skitserede allerede i *L'Autre cap* fra 1991 dette projekt på en måde, der forbinder det med filosofiens europæiske "projekt" eller med Europas skæbne i filosofien, gennem en læsning af Valerys tekst "La Crise de l'esprit" fra 1919, der på sin side griber tilbage til temaer fra *De l'esprit. Heidegger et la question* (1987). I Valerys tekst fremlæser Derrida en diskurs om krisen, hvis prototypiske træk går igen i

en lang række filosofiske tekster fra perioden. Et af disse træk er iscenesættelsen af krisens temporalitet; den europæiske civilisation befinder sig i en situation, i en "krise", hvor der er både chancer og risici til stede for det europæiske projekt, og hvor det derfor gælder om at erindre sig om, hvad det er, der loves af den europæiske kultur - hvad kan man påkalde sig i den europæiske kultur? Derrida finder her det imperativ, som udvikles og gennemarbejdes i *Spectres de Marx*: pligten til at etablere en kritisk kultur, der opfinder en måde at læse Marx' *Kapitalen* på, som undviger både den totalitære og neo-liberale fejlslægtning af Marx. Denne nye kritiske kultur må på den ene side genoptage den kapitalisme-kritiske tradition og på den anden side underkaste kritikken en dekonstruerende genealogi, en analyse af kritikkens konstitutionsbetingelser, men stadig fastholde "det kritiske".

Spectres de Marx er et komplementeret bidrag til et internationalt kollokvium afholdt i 1993, i Californien, under titlen: "Whither marxism?" Hvorhen bevæger marxismen sig, men også, underforstået, - er marxismen i færd med at hensygne, forfalde? Dette spørgsmål kan ikke just siges at være af nyere dato, og at det overhovedet føles påtrængende at afklare, skyldes selvfølgelig de indledningsvist nævnte sammenbrud i de kommunistiske regimer i de østlige centraleuropæiske stater og det kommunistiske sovjetimperium. Den underliggende dagsorden synes at være følgende - er der tale om den endegyldige og altomfattende delegitimering af den marxistiske diskurs, af den kommunistiske politik? Og samtidigt: gives der en "tredje vej" mellem østlig totalitarisme og vestlig liberalisme?

Jeg vil i det følgende forholde mig intervenserende og rhapsodisk til Derridas revitalisering af Marx og forsøge at placere den i en politisk-kulturel kontekst. Det første, man kan bemærke, er, at de ovennævnte problemstillinger - eller rettere, den latens-periode disse problemstillinger har gennemgået - måske kan give anledning til en let undren. Var det ikke simpelthen den "vestlige" marxismes temaer og eksistensberettigelse, og det, der gav sig politisk og organisatorisk udslag i 1960' og 1970'ernes venstresocialisme? Snarere end at der nu skulle være tale om et "opvågnings nu", en opvåkning af 1980'ernes generelle politiske amnesi, kan man måske se forsøget på at genoplive disse problemstillinger som en politisk anamnese, en bearbejdning af et politisk traume, - sammenfaldende med det, Jean-François Lyotard for snart 15 år siden døbte "den postmoderne betingelse", der betegnede modernitetens svækkelse og især svækkelsen af modernitetens emancipations-fortællinger, og heriblandt i særlig grad marxismens frigørelsesfortælling. Et forslag og en tese, der i en fransk kontekst historisk faldt sammen med "marxismens krise" og de "nye filosof-

fers" mediatiserede fremkomst. Denne politisk-filosofiske anamnese angår således også det postmoderne vilkår. Den Marx-revival, Derrida og andre nu forsøger sig med i kølvandet på Murens fald har en form for feed-back-effekt på forståelsen af det postmoderne - hvad var det postmoderne?

Set her fra 1990'erne - 15 år efter Lyotards banebrydende *Viden og det postmoderne samfund* - var det postmoderne måske primært en heuristisk term, der skulle signalere bortfaldet af den radikalistiske diskurs og politik ("the end of radical politics", som den amerikanske pragmatiker Richard Rorty for nylig har formuleret det),¹ der dominerede den intellektuelle kultur dengang, og som Lyotard via sit medlemskab af den trotskistiske fraktion "Socialisme ou barbarie" på et tidspunkt selv understøttede og deltog i. Når jeg her opholder mig ved Lyotard, skyldes det, at gruppen omkring "Socialisme ou barbarie" i 1950-60'erne netop forsøgte at formulere den nu stærkt efterspurgt dobbelte kritik af både det "senkapitalistiske" og det såkaldte "kommunistiske" samfund, samt at Lyotard fornyligt (i teksten "Le Mur, le Golf et le Soleil : Une Fable" i *Moralités postmodernes*, 1993) har gjort status over sin fortid i "Socialisme ou barbarie" set i det perspektiv, der tegner sig efter Berlinmurens fald.² Efter Berlinmurens fald er det for det første absurd at begynde forfra med det arbejde som "Socialisme ou barbarie" allerede een gang har udført (selv om det faktisk var, hvad mange østtyske intellektuelle forestillede sig, beretter Lyotard fra diskussioner med disse østtyske intellektuelle), og for det andet er det umuligt at modarbejde genopbygningen af de tidligere kommunistiske regimer efter vestlige modeller; en genopbygning Lyotard kalder en uventet, praktisk form for kritik af kommunismen, der bl.a. består i den hurtige overtagelse af den kapitalistiske markedsøkonomi.

Her ekkoer Lyotard Francis Fukuyamas herostratisk berømte artikel "The End of History" fra 1989, og den efterfølgende bog fra 1992, *The End of History and the Last Man* (som Derrida lidenskabeligt kritiserer i *Spectres de Marx*), hvor der argumenteres for, at en gennemgribende konsensus om den moderne udgave af det liberale demokrati og den kapitalistiske markedsøkonomi gør sig gældende globalt, og måske udgør "the end point of mankind's ideological evolution", "the final form of human government", og endelig dermed "the end of history" - eftersom "the ideal of liberal democracy could not be improved on", fordi, "there would be no further progress in the development of underlying principles and institutions, because all of the really big questions had been settled". Det, Lyotard benævnte legitimeringens forfald og så forbundet med en tilbagegang for de kommunistiske idealer og de politiske bevægelser, der knyttede sig til dem, er nu irreversibel realitet ifølge Fukuya-

ma - i Lyotards postmoderne vokabular: den store fortælling, der udgik fra Oplysningstiden har sejret over de øvrige forestillinger, som den tidligere konkurrerede med, hvad angår den teoretiske og praktiske ledelse af de menneskelige anliggender. Den diskurs, "som blandt marxister kaldtes den borgerlige emancipationsdiskurs og den dermed forbundne samfundsmæssige organisationsform, dvs. den liberale "senkapitalisme", ser således nu ud til at være de eneste overlevende og eneste sejrherre efter en tohundrede år lang strid om indførelsen af en anden måde, hvorpå den menneskelige historie kunne læses og ledes."³ Der er faktisk noget forældet og kedsommeligt over genkaldelsen af de velkendte retningslinjer for marxistisk kritik, bemærker Lyotard, efter at have gennemgået præmisserne i det marxistiske frigørelsesprojekt - fordi "spøgelset nu selv er forsvundet, og bort fra historiens skueplads har det slæbt den sidste store kritiske fortælling."⁴

Traumets politiologi

Derridas udgangspunkt i *Spectres de Marx* er faktisk dette postmoderne scenarie, det måske afsluttede sørgearbejde over tabet af det marxistiske frigørelsesprojekt, som aktuelt er Derridas anliggende - omend Derrida ikke drager de samme konsekvenser som Lyotard.

Derridas analyse af Marx og marxismens skæbne - *whither marxism?* et spørgsmål, der udsættes for en kakafonisk, joycesk, orkestrering - tager på typisk dekonstruktiv vis udgangspunkt i den vidt udbredte spøgelses-metaforik, der er i omløb i den neo-liberale retorik, Marx og marxismen nu omtales og iscenesættes i. Deraf titlen: *Spectres de Marx* - Marx' spøgelser. Men titlens genitiv er dobbelt; både subjektiv og objektiv genitiv, da retorikken i Marx' egne tekster ifølge Derrida er befolket af spøgelser, fantomer, ånder og gengangere - der er tale om en hel "spectro-poetik", som Marx har ladet invadere sin diskurs. Derrida spiller f.eks. på den berømte indledende sekvens i Marx og Engels' *Det kommunistiske manifest*: "Et spøgelse går gennem Europa - kommunismens spøgelse. Alle magter i det gamle Europa har sluttet sig sammen til en hellig klapjagt på dette spøgelse", der, det aktuelle neo-liberale ideologiske hegemoni taget i betragtning, stadig er aktuelt, ja faktisk er mere aktuelt end nogensinde - *efter* Murens fald.

En ny neo-liberal dogmatik er i færd med at installere et hegemoni, der forsøger at stabilisere sig ved at henvise til et angiveligt *fait accompli* for marxismen. Dette hegemoni følges af en manisk diskurs, der med sin jubulatoriske besyngelser og retoriske gentagelsestvang og rituelle besværgelser -

"Marxismen afgået ved døden, Marx er død - der findes intet socialistiske alternativ... leve kapitalen, leve markedet, den økonomiske liberalisme lever videre..." - minder Derrida om en særlig triumferende og manisk fase i det freudske sorgarbejde, der undertiden bryder frem som en momentan, euforisk fortrængning af den endeløse og uophørlige *Durcharbeitung*.

Derrida er i *Spectres de Marx* engageret i to strategier; symptomal-læsningen af diskursen om Marx og Marx' diskurs; to spor, som krydser hinanden og flettes sammen. Det ene spor udgøres af en dekonstruerende læsning - hvis komplekse væv det er vanskeligt at udrede - af Marx' egne skrifter, omhandlende spørgsmålet om, hvorledes arven fra Marx og marxismen kan overtages, og om hvilke løfter, der kan ligge i det marxske "testamente", og endelig om, hvorledes den dekonstruktive bevægelse og marxismen er forbundne i et kritisk projekt, i en radikal "hyperkritik". Det andet spor komplementerer Marx-læsningen og udfolder denne radikale "hyperkritik" i en regelret ideologi-kritisk læsning af den neo-liberale diskurs. Derrida overtager det gramscianske hegemoni-begreb, hvorefter politisk herredømme i moderne kapitalistiske samfund er afhængigt af kulturelt hegemoni og ikke nødvendigvis afhængigt af økonomiske magtforhold, af materiel magt. Dette marxistisk-gramscianske ideologi-begreb suppleres med dekonstruktionens indsigter i "diskurs-spillet" retoriske figurer.⁵ Et ideologisk hegemonis repression lever jo af, at der er noget, der er "re-presseret", presset ud i marginen, fortrængt; dermed bekræftes omvendt det fortrængte af hegemoniet som hjem søgelse og det fortrængtes genkomst - dvs. det dominerende neo-liberale hegemoni hjem søges af Marx' spøgelse, af marxismens spøgelse, der ikke kan stedes til hvile. Derrida kan nu få kørt et diskursivt maskineri i stilling, der kan attackere et bredt spektrum af den neo-liberale retoriks båndsløjfer, og det er en analytisk tour-de-force med henblik på at finde alle fortrængningens symptomer, Derrida her kaster sig ud i. Derrida kan så fremdrage et semantisk net af forbundne betydnings-"knu-der"; besværgelsens pragmatik og retorik, exorcismens og hjem søgelsens figurer, genfærdene, spøgelse, ånderne osv. Der er tale om en hel diskurs, der forsøger at destruere og samtidigt benægte Marx' ånd, der risikerer at vende tilbage *post mortem*, som spøgelse. Kommunismens spøgelse går endnu engang gennem Europa - og alle magter i det gamle Europa har endnu engang sluttet sig sammen til en hellig klapjagt på dette spøgelse, der fortsætter med at hjem søge århundredet. Der er åbenbare psykoanalytiske kendetegn i den her nødtørftigt gengivne læse-strategi, Derrida anvender over for det, han ser som en neo-liberal besværgelse af Marx. Således spiller Derrida kraftigt på den komplicerede relation mellem "Urverdrängung" og "Unheimlichkeit" hos

Freud. Marx går igen efter kommunismens sammenbrud; det fortrængte vender tilbage, som symptom, som en hjemløs (*unheimlich*) ånd, der flakker om uden hvile og ikke længere har nogen bolig, et "gen-færd", en "gen-ganger"... Den øredøvende konsensus om marxismens endelige gravfæstelse bygger på en *double-bind* af destruktionsforsøg og benægtelse, der besværgende ønsker, at Marx er og forbliver gravfæstet. "Traumets politologi" benævner Derrida det.

Derrida trækker i sin dekonstruktive ideologi-kritik på N. Abrahams og M. Toroks teorier om forholdet mellem inkorporation, identifikation, sorgarbejde, symbolisering og melankoli.⁶ Fantom-dannelsen - kilden til hele den af Derrida fremlæste spøgelses-semiotik - er et led i det inkorporationsfænomen, der beskrives af psykoanalytikerne Abraham/Torok som en fantasmatisk interiorisering af et (-tabt) objekt, der som et fantom lever videre i psyken - i en krypt, et gravkammer i det indre af det psykiske apparat - og udsætter og, i en vis forstand, iværksætter en suspension af sorgarbejdet, idet objektet på een gang bliver forstødt og inkorporeret. Marx forsøges begravet i en krypt uden et velgennemført sorgarbejde. Omvendt er der ikke nogen garanti for, at sorgarbejdet nogensinde slutter, og at Marx endelig vil "dø" - Derridas konklusion ser snarere ud til at være den, at Marx' "spektralitet" er synonym med en uforsonelig skyld, der konstant vender tilbage og derfor forhindrer, at Marx reduceres til navnet på et totalitært fantasme. Jeg læser *Spectres de Marx* igennem Lyotards politiske filosofi - og henviser derfor igen til Lyotards begreb om anamnese, der er konciperet med samme psykoanalytiske og politiske udgangspunkt som Derrida. Lyotard har viet den freudske endeløse *Durcharbeitung* stor opmærksomhed af årsager, der minder om Derridas *whither marxism?*... Lyotard afviser i sine overvejelser over dette freudske begreb at indskrive den psykoanalytiske teknik, som det er forbundet med, i en frigørelsesproces, hvor det drejer sig om ved hjælp af denne teknik "at dekonstruere det ubevidstes retorik, de forud organiserede mængder af signifiant'er, som udgør den neurotiske eller psykotiske anordning, og som organiserer subjektets liv i form af en skæbne."⁷ I stedet ser han den freudske *Durcharbeitung* som en uophørligt gennemarbejdende anamnese, analogt til bearbejdningen af Freuds ubevidste affekt eller Lacans *la Chose*. Denne omfortolkning finder man også i *Spectres de Marx*, hvor gennemarbejdningen af den traumatiske erindring, som minder om en "skyld", og som udøver en ufremstillelig, *sublim* påvirkning på kulturen, er endeløs og uophørlig. Marx' navn bliver synonymt med dette kulturens skyldkompleks, som end ikke Berlinmurens fald kan befri os fra, men snarere gør mere påtrængende, og hvis fortrængning og benægtelse er

den eneste udsigt, vi har til at frigøre os fra marxismens signifikanter. Hvad er det så, vi "skylder" marxismen? For Derrida udgår der en appel fra marxismen om retfærdighed, ja faktisk en befaling om etisk-politisk ansvarlighed. Retfærdighedens problem og selve følelsen af uretfærdighed er en vigtig del af den marxistiske arv og et andet stort tema i *Spectres de Marx*. Og Marx' navn besidder derfor i Derridas optik stadig en *etisk* legitimitet... Denne Derridas etiske *Kehre*, sammenkoblet med Marx, der som en anden dekonstruktiv Moses stiger ned fra bjerget med de nye lovtavler, implicerer et projekt, Derrida har været engageret i de sidste par år omkring ansvarlighedsbegrebets genealogi og aktuelle (filosofiske, etiske, juridisk eller politiske) indsatser.⁸ Et element heri er det, Derrida i *L'Autre cap* kalder "la double loi contradictoire" - en af årsagerne til manglende konkretisering i *Spectres de Marx* af, hvordan en revitaliseret Marx ser ud.

Derrida ser ansvarlighedens struktur som en antinomisk eller aporetisk struktur, der ikke kan løses med en generel regel - *hvis* man applicerer en generel regel i den enkeltstående, singulære, beslutning eller dom, således at ansvarlighedens aporetiske moment på forhånd er annulleret, vil det faktisk være definitionen på en *manglende* ansvarlighed, der sammenblander moral med juridiske kalkuler eller en tekno-videnskabelig (!) politik. I modsætning hertil må man - i "et engagement hinsides det kalkulerbares teknik" - opfinde løsninger, der er mærket af "ansvarlighedens kroniske antinomi"; af dette forhold afleder Derrida en række imperativer, heriblandt det allerede nævnte imperativ, som består i ikke at vælge nogle lette løsninger over for antinomien totalitarisme-kapitalisme; begge bør kritiseres. Hertil kommer kritikkens *dobbelte* imperativ; at udøve marxistisk kritik og samtidigt foretage en dekonstruerende genealogisk kritik af kritikken: *Spectres de Marx'* programsatte "hyper-kritik". Kritikken *modus vivendi* bør være en uophørlig erfaring af et dobbelt kontradiktorisk imperativ, der ikke tillader en "god, kapitalistisk samvittighed", men en nagende skyldfølelse over for det uretfærdige, der overgår "den anden", hvilket er, hvad Marx' spøgelse også betyder - en etisk hjemløs. Man ser her Derridas strategi i *Spectres de Marx*: over for en "logocentrisk", "onto-teo-teleologisk" eller "eskatoteleologisk" marxisme sættes det, Derrida kalder for en "hantologie" - en "lære" om skyld og etisk hjemløs, der trækker på E. Lévinas' etiske fænomenologi, der har afhængigheden og ansvarligheden over for den Anden som centrum - før enhver "onto-teo-teleologi" og "eskatoteleologi". Som hos Lyotard læses denne etik psykoanalytisk og kantiansk.

Lévinas' udformning af den etiske prækription fører til en interpretation af

Kants Morallov ud fra ansvarligheden over for den Anden, således at følelsen af ansvarlighed over for den Anden føles som en pligt: "jeg er ansvarlig over for den anden i alt" - og som en "begivenhed", eftersom handlingens lov eller regel ikke er givet på forhånd, men må opfindes i situationen - hvilket er, hvad Derrida sigter til med begrebet om ansvarlighedens antinomi, der ikke kan op-løses i en transcendental (Kant), en spekulativ (Hegel) eller en materialistisk (Marx) dialektik. Etikken lider hos Lévinas af denne hjemsøgelse, eller "skyl-dighed", som Derrida identificerer Marx' navn med, og marxismen bliver i Derridas version knyttet til det, Levinas har kaldt for "retfærdighedens pro-gressisme", retfærdigheden er endnu ikke helt retfærdig, den etiske fordring er uopfyldelig - "det betyder, at man altid har en følelse af, at der endnu er en rest vold tilbage. Denne rest vold udløser en søgen efter en bedre retfærdig-hed."⁹ Derrida foretager hermed den operation, man også finder hos Lyotard, i *Heidegger et les "juifs"* (1987); hvor Lyotard overførte dette teoretiske flet-værk af Lévinas, Kant og Freud til antroponymet "jøderne", overføres det hos Derrida til "Marx", der må sættes i anførselstegn, fordi det også drejer sig om Marx' eget "spøgelse" - og med samme skepsis over for det kristne Europa til følge som hos Lyotard, for, som Lévinas siger det, "man kan blot ikke længere prædike efter Auschwitz, fordi den traditionelle prædiken, den europæiske, også er den kristne prædiken, en prædiken under afventen af en happy end!" Det kristne Europa, der i Derridas Marx-parafase slutter sig sammen i en hel-lig alliance imod kommunismens spøgelse og ikke vil vide af den uforsone-lige jødiske messianismes marxisme... og manglende evangelisme.

1 Formuleringen falder i et interview i *Slagmark* nr. 19: "Det 21. århundrede tilhører feminismen - samtale med Richard Rorty".

2 Lyotards status-opgørelse er interessant af flere grunde. Overordnet set, fordi den udgør et fore-løbigt refleksivt slutpunkt på den omstrukturering af fransk (efterkrigstids-)filosofi, der tager sin begyndelse omkring 1978 (som bemærket sammenfaldende med marxismens krise og de "nye filosoffers" fremkomst) - i øvrigt det årstal, V. Descombes valgte som endepunkt for det interval i fransk filosofi, der beskrives i den instruktive *Moderne fransk filosofi. 1933-1978* - og som afgørende manifesterede sig i den såkaldte Heidegger-debat omkring 1987. Den speci-fikke omstrukturering af den diskursive økonomi i fransk filosofi, som her er interessant, er den, der angår forholdet mellem den intellektuelle og politikken. Faktisk er der tale om en his-torisk udvikling, der går tilbage til 1930'erne og angår det komplicerede forhold mellem to tra-ditioner: den litterære, artistiske og filosofiske avantgarde og den revolutionære bevægelse, der i 30'erne er delvist sammenblandede, men splittes gradvist op i koldkrigstiden, efterhånden som vidnesbyrdene om den sovjetiske totalitarisme hober sig op, og det viser sig, at der ingen for-skel i grusomhed er mellem Sovjetstaten og Det Tredje Rige. Heraf følger 1950'ernes passion-

rede polemikker, som implicerede R. Aron, Sartre, Camus, M. Merleau-Ponty og tidsskrifterne *Combat*, *Les Temps Modernes* og *Les Lettres françaises*. Diskussionerne kan måske føres helt tilbage til før-krigstidens debatter, udløst af A. Gides *Retour d'U.R.S.S.* - under alle omstændigheder er disse diskussioner fortsat, hver gang med nye protagonister, helt op til nu, synkront med de periodiske rystelser af den kommunistiske verden: Krustjov-rapporten, Ungarn 1956, Tjekkoslovakiet 1968, den kinesiske kulturrevolution, Pol Pot og de røde Khmerer, Afghanistan, Polen... og nu Berlinmurens fald. Marxismens krise og medie-virakket omkring de nye filosoffer i slutningen af 1970'erne var således blot en dramatisering af en serie af successive brud - symboliseret af polemikken mellem Aron og Sartre, af Merleau-Pontys anklageskrift i *Les Aventures de la dialectique* imod samme Sartres *Les Communistes et la paix*, og af det trotskistiske "Socialisme ou barbarie" under ledelse af C. Castoriadis og Cl. Lefort. P. Kemps informative *Marxismen i Frankrig* (1978) beskriver denne udvikling, der for Kemp slutter med Althusseres selvmodsigelser og Castoriadis. Herefter omstruktureres forholdet mellem den intellektuelle kultur og politikken fundamentalt. Den politiske refleksion bliver post-moderne (som hos Lyotard), post-politisk (som hos Baudrillard og Virillio) eller neo-humanistisk og demokrati-teoretisk (som hos Ferry og Renaut og en lang række andre franske intellektuelle - typisk omkring tidsskriftet *Le débat*) og følges generelt af en modereret accept af det kapitalistiske vilkår. Det revolutionære engagement udskilles fortløbende af den politiske og intellektuelle horisont - tydeligt i f.eks. Cl. Leforts arbejder fra 1980'erne, eller hos en F. Furet - men lever nu videre primært inden for den artistiske og litterære avantgarde og oplevede et sidste opsving i '68. Lyotards statusopgørelse er et endegyldigt farvel til dette engagementets og marxismens drama mellem den intellektuelle og politikken, der har udgjort en vigtig del af den franske efterkrigstids kulturelle dynamik. Lyotard arver det komplekse forhold mellem den revolutionære, radikalistiske strømning og den artistiske og litterære avantgarde og udfolder dette komplekse forhold i overvejelserne over "det sublime" - der sammenkobler en æstetisk og en historisk-politisk akse i Lyotards forfatterskab. For nylig er det udkommet to bøger af og om Lyotard, der diskuterer Lyotards forhold til den politiske refleksion og engagementet: C. Juhl : *Om det sublime*, 1993, og *Political Writings* (ed. Bill Readings), 1993. Derrida arver selvfølgelig den artistiske og litterære avantgarde, men befinder sig tilsyneladende nu i et inverst forhold til Lyotards position, hvor en etisk-politisk akse opnormeres i forhold til en æstetisk. Vil Derrida blive 1990'ernes Sartre, der stadig forsvare marxismen som "vor tidsalders uoverskridelige horisont"?

3 C. Castoriadis f.eks. er uenig heri : "Marxismen-leninismens monstrøse historie viser det, som en frigørelsesbevægelse ikke kan og ikke skal være. Den tillader os på ingen måde at konkludere, at kapitalismen og det liberale oligarki, hvorunder vi lever, inkarnerer den løste gåde bag den menneskelige historie... Det er ikke fordi, at der ikke findes noget samfund uden produktion og konsumtion, at disse to størrelser skal ophæves til at være den menneskelige tilværelses sidste mål - hvad der er den egentlige substans i nutidens 'individualisme' og 'liberalisme'". Cit. efter "Marxismen-leninismens sammenbrud", *Slagmark* nr. 16.

4 Cit. efter dansk version: *Muren, Golfen og Solen. En fabel*, 1993.

5 Denne summariske indikation dækker selvfølgelig over et helt massiv i den dekonstruktive tradition, lad mig nøjes med kort at citerer Derrida : "... det er uden tvivl i disse år (omkring '68,

JE), jeg bedst forstod i hvilken grad behovet for dekonstruktion... frem for alt, og uadskilleligt fra de betydningsmæssige rammer, var rettet imod de institutionelle strukturer..." Der tales her om Universitetet, men forholdet er selvfølgelig generaliserbart til andre ideologi-bærende institutioner og netop kulturelle hegemonier. Citat er hentet fra "Fraseringer: disputatsens tid", optrykt i da. o. i *Afskrift - af og om Jacques Derrida*, 1992. Lad mig kort minde om, at Paul de Man i sine sidste leveår koncentrerede sit arbejde om "det politiske" og "det ideologiske". Dette førte ham til Marx og Kierkegaard, som han ville læse gennem Althusser og Adorno, og de Man identificerede til sidst "dekonstruktion" og en variant af *Ideologiekritik*. - En dekonstruktiv ideologi-kritik aftegner sig, men uden, med G. Vattimos formulering, "at erstatte den falske væren, som kritikken har afsløret, med en sand væren". Man kan måske sige, at metafysik-kritik er ideologi-kritik, ligesom man for to årtier siden sagde, at kvindekamp er klassekamp... At Heidegger skulle være en af ideologi-kritikkens bedstefædre, har P.Aa. Brandt foreslået i *Mere byrde til kulturen*, 1991. For ca. to årtier siden kunne man måske tale om en "alliance" mellem semiotik og dekonstruktion i et frigørelsesprojekt, med udgangspunkt i Roland Barthes klassiske *Mythologies*, men den strømning, vi nu er vidne til, har udskilt semiotikken, der ikke længere er primært ideologi-kritisk. Disse detaljer kunne i øvrigt trænge til anamnese... Er dekonstruktionen det eneste tilbageværende radikale frigørelsesprojekt?

6 Derrida har skevet et forord, *Fors*, til N. Abraham og M. Toroks *Le Verbier de l'Homme au loup*, 1976.

7 Cit. efter "Réécrire la modernité", *L'inhumain*, 1988 [da. o. i *Billedets onde ånd*, 1990]. Lyotard har især gennemspillet det freudske begrebsapparat i *Heidegger et les "juifs"*, 1987.

8 I foråret 1994 var Derridas onsdagsseminar på EHESS helliget "Questions de responsabilité". I Florian Rötzer: *Samtaler med franske filosoffer*, 1988, bemærker Derrida følgende: "... jeg vil gerne understrege, at dekonstruktionen langt fra er den amoralske og uetiske nihilisme, som den ofte bliver fremstillet som. Dekonstruktionen er en affirmativ tænkning af en mulig etik, af et engagement hinsides det kalkulerbares teknik. Bevidstheden om ansvarlighed står centralt for den dekonstruktive erfaring."

9 Cit. efter F. Rötzer, op.cit. Lévinas bemærker endvidere følgende: "Jeg har allerede sagt, at vi søger efter en retfærdighed, som er mere retfærdig end retfærdigheden. Det er europærens store fælde, altså at man ville ombygge hele samfundet ideologisk. Det er det frygtindgydende, fordi alt så bliver offer for deduktion, for administrationen og volden. Jeg er meget forsigtig med den ideologiske socialisme..."